

РОЗДІЛ VII

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ

УДК 159.923

Алмаши Світлана Іванівна,
старший викладач,
Мукачівський державний університет

ЕМОЦІЙНА СФЕРА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті проаналізовані особливості професійної діяльності вчителя. Розглядається проблема емоцій та емоційної сфери студентів. З'ясовані особливості впливу емоційної сфери на формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкових класів. Розглянуті психологічні особливості емоційної сфери студентів. Представлена методика для дослідження емоційної сфери, а саме: психодіагностична методика: «Багатофакторний особистісний опитувальник FPI. Автори І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Гампеля (модифікована форма "В")». Зроблено висновок, що зміни в емоційній сфері студентської молоді потребують перегляду та впровадження нових форм та методів роботи у вузі.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна компетентність, емоції, емоційна сфера, емоційна стійкість.

Постановка проблеми. Професія вчителя, для якої властива активна міжособистісна взаємодія в системі «вчитель-учні», потребує здібностей розуміти внутрішній світ учнів, вміння встановлювати з ними ділові і емоційні контакти, організувати їх спільну та індивідуальну роботу. Саме в професійній діяльності вчителів загострюється питання їх психологічної готовності до роботи з дітьми, яка включає як їх когнітивний компонент, так і емоційний, що є визначальним у створенні психічного комфорту в спілкуванні з учнями. Тому, ми вважаємо доречним дослідити проблему формування емоційної сфери та розкриття емоційного потенціалу особистості студента в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Актуальність проблеми дослідження, неповнота та суперечливість даних обумовили необхідність проведення даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоційна сфера глибоко та всебічно досліджена в працях багатьох психологів (В. Вілюнас, Б. Додонов, К. Ізард, О.Леонт'єв та ін.), досліджено зв'язок компонентів емоційної сфери з пізнавальними процесами (Л. Виготський, О. Леонт'єв та ін.), вольовими процесами (Л. Божович, З. Фрейд, Я. Рейковський та ін.). Визначені психологічні особливості компонентів емоційної сфери студентів (Б. Анан'єв, В. Лісовський та ін.). Однак, огляд психолого-педагогічної літератури свідчить про малу вивченість сутності емоційної сфери в межах педагогіки вищої школи [4].

Мета статті (постановка завдання). З огляду на актуальність і недостатню розробленість проблеми, метою статті є: теоретичне та емпіричне дослідження особливостей трансформації емоційної сфери майбутніх вчителів у процесі професійної підготовки. Згідно з метою були сформульовані наступні завдання дослідження: з'ясувати особливості впливу емоційної сфери на формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкових класів; розкрити психологічні особливості емоційної сфери студентів; емпірично дослідити особливості трансформації ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. Для розв'язання поставлених завдань використані **методи:** теоретичний аналіз проблеми на базі вивчення філософської, соціологічної,

психологічної та педагогічної літератури; психодіагностична методика: «Багатофакторний особистісний опитувальник FPI. Автори І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Гампеля (модифікована форма "В")».

Емоційні особливості є однією з важливих характеристик особистості студента. Особливості емоційної сфери розглядаються як показники формування особистості. Структура емоційних переживань студентів, що впливають на формування їх особистості, перебудову поглядів і ставлення до дійсності, надзвичайно складна, динамічна і залежить від зовнішніх явищ, діяльності людини та її індивідуально-типологічних властивостей.

Проблема формування емоційної сфери майбутніх педагогів є достатньо важливою у психології та педагогіці вищої школи. Це обумовлено тим, що формування емоційної сфери поєднано з розвитком інших сфер особистості. А відтак, одним з напрямів розвитку професіоналізму майбутнього фахівця є формування емоційної сфери, зокрема майбутнього педагога.

У процесі формування емоційної сфери студентів одне з важливих місць посідає система відповідних вмінь та навичок: емоційні вміння; навички емоційної саморегуляції; вміння керувати емоційними станами; навички емпатії, перцепції тощо. Формування емоційної сфери – це цілеспрямований процес, динаміка якого залежить від взаємопов'язаної діяльності викладачів та студентів [3; 4].

Результати дослідження. Для емпіричного дослідження емоційної сфери майбутніх педагогів нами використана методика «Багатофакторний особистісний опитувальник FPI (І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Гампеля (модифікована форма «В»))». Експериментальну групу склали студенти Мукачівського державного університету першого, третього, п'ятого курсів та студенти другого курсу скороченої програми навчання педагогічного факультету спеціальності «Початкове навчання». Наше дослідження проводилося на двох різних вибірках: перша – це студенти майбутні педагоги, які навчалися за традиційною системою навчання – студенти п'ятого курсу (далі випускники (ТН)); друга – студенти, які навчалися за інтерактивними технологіями (з великим обсягом різних видів практик) (далі випускники (ІН)). Обсяг вибірки складав 237 досліджуваних.

Розглянемо результати дослідження за багатофакторним опитувальником FPI, який допомагає дослідити способи поведінки, стани, орієнтації, навиків, які є домінуючими у професійній діяльності педагога з кількісними показниками рівнів по кожній шкалі (див. табл.1). Отже, на основі отриманих результатів, можемо виокремити наступні тенденції:

- Підвищений рівень шкали «депресивність» на всіх курсах. Показники низького рівня відсутні у всіх груп досліджуваних. На першому курсі отримані наступні результати даної шкали: високий рівень складає 55%, середній – 45%. На третьому курсі високий рівень складає 45%, середній – 55%. На п'ятому курсі зростають показники високого рівня – 72%, середній рівень складає 28%. Це вказує на виражену деструктивну поведінку студентів, вияв надмірного психічного напруження, швидкої стомлюваності та нездатності до тривалої інтелектуальної напруги, що є негативним явищем особливо для випускників, де дані характеристики найбільш виражені.

- За роки навчання зростають показники шкали «невротичність», зокрема для студентів першого курсу високий рівень складає 61%, середній – 31%, показники низького рівня – 8%. Для студентів третього курсу - високий рівень складає 58%, середній – 33%, низький рівень складає 9%. Найбільш виражена дана шкала у студентів п'ятого курсу, де високий рівень складає 79%, середній – 19%, низький рівень складає

лише 2%. Це негативний процес, який вказує на вияв високої тривожності, збудливості у поєднанні з швидкою виснаженістю.

- Негативною тенденцією до зниження за роки навчання характеризується шкала «товариськість», зокрема для студентів першого курсу показники наступні: високий рівень - 16%, середній – 74%, показники низького рівня – 10%. Для студентів третього курсу високий рівень складає 17%, середній – 68%, низький рівень – 15%. Найнижчі показники з у студентів п'ятого курсу, де високий рівень складає 2%, середній – 50%, показники низького рівня сягають 48%. Отримані показники є неприпустимими для педагогічної діяльності, яка вимагає відкритості, комунікабельності та соціальної активності.

- Високі показники отримані у досліджуваних за шкалою «реактивна агресивність». Зокрема, для студентів першого курсу високий рівень - 76%, середній – 24%, показники низького рівня відсутні. Для студентів третього курсу показники високого рівня становлять - 72%, середнього – 28%, показники низького рівня так само відсутні. Дещо кращі, проте недостатні для майбутньої професійної діяльності, показники даної шкали у студентів п'ятого курсу, зокрема, високий рівень складає 52%, середній – 43%, низький рівень – 5%. Зміст даної шкали вказує на агресивне ставлення студентів до соціального оточення, характеризуються вираженим прагненням до домінування.

Таблиця 1

Рівні вираженості особистісних властивостей за опитувальником FPI

№	Шкали	Рівні	Групи (%)			
			1 курс	3 курс	Випускники (ТН)	Випускники (ІІІ)
1	Невротичність	Низький	8	9	2	44
		Середній	31	33	19	47
		Високий	61	58	79	9
2	Спонтанна агресивність	Низький	3	7	31	72
		Середній	40	52	50	28
		Високий	57	41	19	0
3	Депресивність	Низький	0	0	0	0
		Середній	45	55	28	72
		Високий	55	45	72	28
4	Дратівливість	Низький	0	0	11	14
		Середній	24	27	29	49
		Високий	76	73	60	37
5	Товариськість	Низький	10	15	48	0
		Середній	74	68	50	42
		Високий	16	17	2	58
6	Врівноваженість	Низький	21	22	10	0
		Середній	34	45	76	53
		Високий	45	33	14	47
7	Реактивна агресивність	Низький	0	0	5	53
		Середній	24	28	43	44
		Високий	76	72	52	3
8	Сором'язливість	Низький	0	0	9	23
		Середній	32	35	21	28
		Високий	68	65	70	49
9	Відкритість	Низький	3	7	17	4
		Середній	21	18	64	40
		Високий	76	75	19	56
10	Екстраверсія-інтроверсія	Низький	3	7	21	28
		Середній	40	41	70	72
		Високий	57	52	9	0
11	Емоційна лабільність	Низький	5	2	5	5
		Середній	22	32	25	51
		Високий	73	66	70	44
12	Маскулінізм-фемінізм	Низький	32	38	66	58
		Середній	60	54	27	30
		Високий	8	8	7	12

Отже, на основі отриманих результатів, можемо виокремити наступні тенденції:

- Підвищений рівень шкали «депресивність» на всіх курсах. Показники низького рівня відсутні у всіх груп досліджуваних. На першому курсі отримані наступні результати даної шкали: високий рівень складає 55%, середній – 45%. На третьому курсі високий рівень складає 45%, середній – 55%. На п'ятому курсі зростають показники високого рівня – 72%, середній рівень складає 28%. Це вказує на виражену деструктивну поведінку студентів, вияв надмірного психічного напруження, швидкої стомлюваності та нездатності до тривалої інтелектуальної напруги, що є негативним явищем особливо для випускників, де дані характеристики найбільш виражені.

- За роки навчання зростають показники шкали «невротичність», зокрема для студентів першого курсу високий рівень складає 61%, середній – 31%, показники низького рівня – 8%. Для студентів третього курсу - високий рівень складає 58%, середній – 33%, низький рівень складає 9%. Найбільш виражена дана шкала у студентів п'ятого курсу, де високий рівень складає 79%, середній – 19%, низький рівень складає лише 2%. Це негативний процес, який вказує на вияв високої тривожності, збудливості у поєднанні з швидкою виснаженістю.

- Негативною тенденцією до зниження за роки навчання характеризується шкала «товариськість», зокрема для студентів першого курсу показники наступні: високий рівень - 16%, середній – 74%, показники низького рівня – 10%. Для студентів третього курсу високий рівень складає 17%, середній – 68%, низький рівень – 15%. Найнижчі показники з у студентів п'ятого курсу, де високий рівень складає 2%, середній – 50%, показники низького рівня сягають 48%. Отримані показники є неприпустимими для педагогічної діяльності, яка вимагає відкритості, комунікабельності та соціальної активності.

- Високі показники отримані у досліджуваних за шкалою «реактивна агресивність». Зокрема, для студентів першого курсу високий рівень - 76%, середній – 24%, показники низького рівня відсутні. Для студентів третього курсу показники високого рівня становлять - 72%, середнього – 28%, показники низького рівня так само відсутні. Деяко кращі, проте недостатні для майбутньої професійної діяльності, показники даної шкали у студентів п'ятого курсу, зокрема, високий рівень складає 52%, середній – 43%, низький рівень – 5%. Зміст даної шкали вказує на агресивне ставлення студентів до соціального оточення, характеризуються вираженим прагненням до домінування.

Отримані результати за даною методикою вказують на негативні прояви особистісних рис досліджуваних, які є несумісними з педагогічною діяльністю. Детальніше зупинимось на характеристиках отриманих результатів випускників (ТН) та випускників (ІН), з метою виявлення найбільших закономірностей. Таким чином, аналізуючи базові шкали опитувальника FPI у студентів-випускників, можна спостерігати наступні тенденції:

- Показники шкали «невротичність» у випускників (ТН) набагато вищі (високий рівень складає 79%,

середній рівень – 19%, показники низького рівня складають 2%) у порівнянні з випускниками (ІН), де високий рівень складає 9%, середній – 47%, низький рівень – 44%. Це вказує на вияв високої тривожності, збудливості у поєднанні з швидкою виснаженістю у випускників (ТН). Щодо іншої категорії випускників, які навчаються за інтерактивною системою навчання, то у них показники кращі і це характеризує їх як активних, діяльних та ініціативних студентів, які вирізняються хорошим розумінням дійсності, високою вимогливістю до себе, а це, у свою чергу, є основою майбутньої професійної діяльності.

- Щодо результатів шкали «спонтанна агресивність», то показники набагато вищі у випускників (ТН), зокрема високий рівень складає 19%, середній – 50%, низький рівень – 31%. Для студентів – випускників (ІН) показник високого рівня відсутній, середній складає – 28%, низький рівень – 72%. Отримані результати вказують на належний рівень прояву самоконтролю та імпульсивності у випускників (ІН), що є необхідним при виконанні функціональних обов'язків педагога, цьому могла послугувати спільна діяльність студентів у ході інтерактивної взаємодії, яка формує навички самоорганізації та самоконтролю з метою отримання належних позитивних результатів.

- У обох груп випускників яскраво виражена шкала «депресивність», зокрема у випускників (ТН) показники наступні: високий рівень складає 72%, середній – 28%, у випускників (ІН) показники високого рівня нижчі - 28%, середній рівень - 72%, показники низького рівня у груп досліджуваних відсутні. Отримані результати характеризують досліджуваних як зарозумілих, недоступних. Особливо чутливі вони до інтелектуальної навантаженні. Від них важко домогтися тривалого інтелектуального напруження, що є непримиренним для особистості педагога.

- Аналізуючи результати даного опитувальника, слід відмітити зростання показників шкал «товариськість», «врівноваженість» та «відкритість» у випускників (ІН). Зокрема, за шкалою «товариськість» отримані наступні результати: для випускників (ТН) високий рівень складає 2%, середній – 50%, низький рівень – 48%. Для випускників (ІН) високий рівень - 58%, середній – 42%, показник низького рівня відсутній. За шкалою «врівноваженість» для випускників (ТН) високий рівень складає 14%, середній – 76%, низький рівень – 10%. Для випускників (ІН) показники даної шкали наступні: високий рівень - 47%, середній – 53%, показник низького рівня відсутній. Показники шкали «відкритість» для випускників (ТН) наступні: високий рівень складає 19%, середній – 64%, низький рівень – 17%. Для випускників (ІН) високий рівень - 56%, середній – 40%, показник низького рівня складають 4%. Отримані результати вказують на готовність випускників (ІН) до співпраці, прояв чуйного, уважного ставлення до людей. Такі студенти товариські, теплі у відносинах, характеризуються відсутністю внутрішньої напруженості, задоволеністю собою і своїми успіхами, готовності слідувати нормам і вимогам, самокритичністю.

- Кращими показниками супроводжуються результати шкали «реактивна агресивність». Зокрема, для випускників (ТН) високий рівень складає 52%, середній –

43%, низький рівень – 5%. Для випускників (ІН) показники даної шкали наступні: високий рівень – 3%, середній – 44%, низький рівень – 53% та «сором'язливість», де показники високого рівня у випускників (ТН) складають 70%, середній рівень – 21%, низький рівень – 9%. Для випускників (ІН) показники даної шкали складають: високий рівень складає 49%, середній – 28%, низький рівень – 23%. Отримані показники вказують на вияв агресивного ставлення студентів-випускників (ТН) до соціального оточення, характеризуються вираженням прагнення до домінування, сміливі, рішучі, схильні до ризику. Рішення приймають швидко і негайно приступають до їх здійснення.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Узагальнюючи отримані результати, можна констатувати, що найбільш проблемними показниками сформованості емоційної сфери майбутніх педагогів є: підвищений рівень шкали «депресивність» на всіх курсах, високі показники шкали «невротичність», з найвищими показниками у випускників (ТН); негативною

тенденцією до зниження за роки навчання характеризується шкала «товариськість», високі показники за шкалою «реактивна агресивність»; виражені показники шкали «спонтанна агресивність» у випускників (ТН). Як видно, найбільш виражені проблемні шкали саме у випускників (ТН), а найменш виражені – у випускників (ІН). Це свідчить про те, що теоретичне та практичне навчання досліджуваних випускників (ІН) з використанням інтерактивних технологій, сприяє подоланню негативних емоційних проявів у ході розв'язання педагогічних завдань та налагодженню процесу розвитку самоорганізації, самоконтролю та саморегуляції власної поведінки та діяльності, що, у свою чергу, є основою майбутньої професійної діяльності. В процесі дослідження ми дійшли висновку, що зміни в емоційній сфері студентської молоді потребують перегляду та впровадження нових форм та методів роботи у вузі, що і є перспективою нашого дослідження. Особливо це стосується навчання студентів-випускників.

Список використаних джерел

1. Докшина Н. Природа виникнення емоцій та почуттів / Н. Докшина // Психолог. — 2006. — № 44. — С. 37-39.
2. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навч. посібник / Кириленко Т.С. — К. : Либідь, 2007. — 256 с.
3. Комісарова С. Д. Поняття про емоції, їх значення та особливості / С. Д. Комісарова // Психолог. — 2006. — № 25-28. — С. 32-38.
4. Лазуренко О.О. Аналіз передумов формування емоційної сфери та появив емоційного потенціалу особистості студента в процесі професійної підготовки. / О.О. Лазуренко // Young Scientist. — 2014. — №5. — С.127–130.
5. Семиченко В.А. Психологія емоцій / Валентина Анатоліївна Семиченко. — К. : Вища школа, 2004. — 335 с.

В статье проанализированы особенности профессиональной деятельности учителя. Рассматривается проблема эмоций и эмоциональной сферы студентов. Выявлены особенности влияния эмоциональной сферы на формирование профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов. Рассмотрены психологические особенности эмоциональной сферы студентов. Представлена методика для исследования эмоциональной сферы студентов, а именно: психодиагностическая методика: «Многофакторный личностный опросник FPI. Авторы И. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Гампель (модифицированная форма "B")». Сделан вывод, что изменения в эмоциональной сфере студенческой молодежи требуют пересмотра и внедрения новых форм и методов работы в вузе.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, эмоции, эмоциональная сфера, эмоциональная устойчивость.

The features of professional activity of teachers have been analyzed in the article. The problem of emotions and emotional sphere of students has been examined. The features of the emotional sphere of influence on the formation of professional competence of future primary school teachers have been found out. Psychological features of the emotional sphere of students have been disclosed. In the process of emotional sphere of students one of the important place has appropriate system of skills, emotional skills; skills of emotional self-regulation; ability to manage emotional states; skills of empathy, perception, etc. The methods for the study of the emotional sphere of students have been presented, such as: psychodiagnostic methods "Multivariate personality questionnaire FPI. Authors Farenberh I., H. Zarh, R. Hampelya (modified form "B")". The technique helps to explore the behaviors, class, orientation, skills that are dominant in the professional activity of teacher quantitative performance levels on each scale. The experimental group has been presented by students of Mukachevo State University of first, third, fifth-year students and second-year (s.p.) students of Pedagogical Faculty, specialty "Primary school training". Our study was performed on two different samples: the first - students, future teachers who taught the traditional system of training - students of fifth year (the graduates (TT)); second - students who have studied for interactive technologies (with lots of different types of practices) (hereinafter graduates (IT)). The most severe problems of scale it seemed graduates (TT) and least pronounced - of the graduates (IT). This indicates that the theoretical and practical training of graduates surveyed (IT) using interactive technology helps overcome negative emotional expressions of resolving educational problems and adjustment process of self-organization, self-control and self-control of their own behavior and that, in its turn is the basis for future professional activities. The study has been concluded that changes in the emotional sphere of students need the revision and introduction of new forms and methods of university training.

Key words: professional training, professional competence, emotion, emotional sphere, emotional stability.